

Goethe, İslam'a ne kadar yakındı?

KEMAL SUSKUN

Katharina Mommsen, Goethe ve İslam kitabında Goethe'nin "Müslüman olup olmadığı" iddiasının kenarından dolaşıp şairin İslam'la kurduğu ilişkiyi irdeleyerek kitaplarından ve mektuplarından Kur'an'a verdiği referansları tespit ediyor.

GOETHE VE İSLAM, KATHARINA MOMMSEN, ÇEV.: SENAİL ÖZKAN, ÖTÜKEN NEŞRİYAT, 420 SAYFA, 40 TL

18. yüzyıl Avrupa'sı, düşünce açısından, sonraki yüzyıllara nazaran daha çeşitli bir zaman/mekândır. Aydınlanma düşüncesi Kuzey Avrupa'yı sarmış, 1789'a gelen süreçte "filozoflar" neredeyse devlet adamları kadar saygı görür hale gelmişlerdi. Kralların ve soyluların toprak-asker mülkiyetine karşı, filozoflar özgür düşünceyi ve bireyi kullanmışlardı. Bu, onları kıta Avrupa'sının dışına itti. Rönesans'tan bu yana İslam dünyasıyla etkileşim halinde olan, Osmanlı'yı hep bir 'öteki' olarak kodlayan Avrupa düşüncesi, insanlığın bütün mirasını kendince "dönüştürmek" ve böylece ona hâkim olmak fikrindeydi. İslam'a ve Türklere dair makaleler, eserler neşrediliyor, uzaktaki Hint ülkesinin tarihi yazılıyor, Amerika kıtasında Avrupalı "kökler" inşa ediliyor ve "eski dünya"lı filozoflar bütün bu bilgi yumağının arasında ince işçilikle, kıtayı moderniteye hazırlıyordu. Almanlar, bu iş bölümünde, idealizmi ve metafiziği temsil ediyordu. Luther'den bu yana "yorumlama özgürlüğü", Kant'la birlikte "bilme cesareti" gibi kavramları tartışan Alman felsefesi, "öteki dünya"nın metafizik düşüncelerine itibar ediyordu. Goethe, böyle bir fikir dünyasının içine doğmuştu.

AVRUPA'NIN İSLAM'A BAKIŞI

Artık bir erken 19. yüzyıl filozofu olan Goethe'nin İslam'a duyduğu ilgiyi bu çerçevede değerlendirme imkânımız var. Alman felsefeci Katharina Mommsen'in Goethe ve İslam (Goethe und der Islam) kitabı, Senail Özkan'ın güzel çevirisiyle yayımlandı. Yıllardır, Faust müellifinin Hazreti Peygamber'e (s.a.s.) hitaben yazdığı kasideyi, İslam'a ve Kur'an'a dair olumlu fikirlerini tartışırken, bu çerçeveyi es geçtiğimizi görmüş oluyoruz böylece. Kitap, Avrupa'nın İslam'a bakışını, Alman filozofların İslam'a yaklaşımını ve Goethe'nin Doğu Batı Divanı'nı yazarken İslamî metinlerle yaşadığı yoğunluklu etkileşimi anlatıyor. İki genel hat çıkıyor karşımıza: (1) Avrupa'nın İslam'a ve Kur'an'a bakışı konusunda çeşitlenmeler mevcut. Voltaire'in aşağılayıcı ve ötekileştirici bakışının yanında Goethe'nin ve çağdaşı Herder'in olumlu bahisleri yer alıyor. (2) İslam'ı öğrenme kaynakları açısından çeşitlenmelerden bahsedebiliriz. Osmanlı'yla yaşanan siyasi mücadelelerin tetiklediği önyargılı bir İslam anlayışıyla birlikte, Osmanlı'yı es geçmeyen ama sufilerden, İranlı ve Arap şairlerden de öğrenilen şeyler var.

Mommsen'in kitabı, Goethe'nin "Müslüman olup olmadığı" iddiasının kenarından dolaşıp onun İslam'la kurduğu ilişkiyi irdeleyerek kitaplarından ve mektuplarından Kur'an'a verdiği referansları tespit ediyor. Burada, Goethe'nin kendi iç yolculuğu ve bir kültür taşıyıcısı olarak kıta Avrupası'ndaki kendine has konumu ayrıca ele alınmak durumunda. Alman yazarın içine doğup büyüdüğü Batı medeniyetinin, yaşadığı dönemde bir kabuk değiştirme evresinde olduğunu akılda tutmalı. Haliyle Goethe'yi arayışa iten de bizzat bu dönüşümün ruhu olsa gerek. Ama bu arayış, yazarın "Kilise'ye alternatif bir ahlak kaynağı" bulmasına indirgenmemeli. Öyle ki, Goethe'yi büyüleyen aynı zamanda Kur'an'ın, Hazreti Peygamber'in (sav) ve onlardan beslenen Müslüman âlimlerin ifadesindeki yücelikti. Özellikle Divan'da, bazen bir ayetten ya da hadisten yola çıkarak şiirler yazdığı görülüyor. Yazarın bir diğer amacı da Almanya'daki yanlış İslam algısını değiştirmek. Tıpkı çağdaşlarının bir kısmının ve kendisinden sonraki bazı

entelektüellerin yaptığı gibi. 20. yüzyılın ortalarında Martin Heidegger'in metafizik ve (sadece İslamî olmasa da) sufizm, daha sonra Annemarie Schimmel'in tasavvuf üzerine çalışmaları, Goethe'nin çabalarının devamı niteliğinde görülebilir.

Kitabın belki de en işlevsel bölümü, Peter Anton von Arnim'in (ki kendisinin Goethe'nin Divan'ı hakkında etraflı bir çalışması mevcut) "Alman İslam anlayışının öncü figürü olarak Goethe?" adlı sonsözü. Bugünün Alman kültüründe, İslam'ın artık reddedilemez bir boyut olduğunu savunan von Arnim, Almanya'daki Türklerin toplumsal entegrasyonunda Goethe'nin düşüncelerinin öncü rol oynayabileceğini ifade ediyor. Sadece Alman toplumu için değil, küreselleşen dünyada Doğu ile Batı'nın yeniden etkileşime geçebilmesi için Goethe'nin çabalarının hatırlanması fikri, desteklenmeye değer.

Bölüm: Edebiyat

Sayı: 85